

УДК 94: [341.123: 355.012] (497.1) "1990"

Катерина Шимкевич

РОЛЬ ООН У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС МІЖЕТНІЧНОГО КОНФЛІКТУ В ЮГОСЛАВІЇ (1990-ті рр.)

Діяльність міжнародних організацій (ЄС, НАТО, ОБСЄ, ООН) є важливою складовою системи міжнародних відносин. Вони відіграють першочергову роль у вирішенні гострих світових проблем, у врегулюванні військових конфліктів, у збереженні миру та безпеки у світі. Однією з провідних організацій є ООН. Особливо важливим є її внесок у врегулювання ситуації в зонах локальних конфліктів.

Миротворча політика ООН є багатовекторною як в регіонах, так і в окремих країнах: Близький Схід, Грузія, Ліван, колишня Югославія. Балканський регіон займає особливе місце у діяльності ООН. Впродовж 1990-х років на території колишньої югославської федерації міжетнічні протиріччя призвели до широкомасштабних військових дій, під час яких склалась ситуація, в якій можливими стали скоєння злочинів проти мирного населення, масові порушення прав людини та поява біженців. Це викликало занепокоєння світової спільноти та змусило міжнародні організації, зокрема ООН, втрутитись у військовий конфлікт в Югославії. Вивчення ролі ООН у вирішенні проблеми військових злочинів є актуальним та важливим. У республіках колишньої Югославії (Боснії та Герцеговині, Косово, Македонії, Сербії, Хорватії,) внутрішня ситуація і досі є нестабільною (міжетнічна боротьба, утворення нових держав, перерозподіл кордонів, повільний пошук військових злочинців), що негативно впливає на загальний розвиток Балканського півострова. Тому актуальним є дослідження ефективності діяльності миротворчих місій ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ в колишній Югославії, їх здатності підтримувати мир та безпеку в умовах гострих внутрішніх протиріч.

Новизна роботи полягає у спробі розглянути миротворчу діяльність ООН в колишній Югославії у 1990-х рр. в контексті ліквідації та недопустимості злочинів проти людства із врахуванням внутрішніх (міжетнічна та релігійна боротьба, поява біженців, масова загибель мирного населення) та зовнішніх складових (порушення норм міжнародного права, особливості діяльності ООН як в контексті врегулювання конфлікту, так і після його завершення).

Вивчення ролі ООН у вирішенні проблеми військових злочинів є важливим для того, щоб оцінити сучасну ситуацію в державах, виявити існуючі проблеми, ліквідувати «вогнища» небезпеки, визначити шанси країн на євроатлантичну інтеграцію (з огляду на те, що Боснія та Герцеговина, Сербія, Хорватія є першочерговими кандидатами на вступ до ЄС).

Об'єктом дослідження є миротворча діяльність ООН в колишній Югославії у 1990-х рр. та її особливості в контексті ескалації військових дій і масової загибелі мирних жителів. Предметом дослідження є військові злочини під час міжетнічного конфлікту в Югославії у 1990-х роках.

Метою статті є висвітлення ролі ООН у вирішенні проблеми військових злочинів під час міжетнічного конфлікту в Югославії у 1990-х рр., а також аналіз самих злочинів та основних аспектів миротворчої діяльності ООН.

Головним органом, який був спеціально створений для вирішення означеного питання, став Міжнародний трибунал по кримінальним злочинам у колишній Югославії. Його поява була підтверджена резолюцією 827 РБ ООН від 25 травня 1993 року [3], згідно якої трибунал розмістився у м. Гаага (Голландія). Тому основними джерелами з проблеми військових злочинів є документи Міжнародного трибуналу, які розміщені на офіційному сайті в мережі Інтернет – www.icty.org. Так, у матеріалах щорічних звітів діяльності трибуналу [3] і актах обвинувачення [4; 5; 6] проаналізовані причини скоєння злочинів, охарактеризовані їх основні категорії, наведені приклади масової загибелі людей. Роль міжнародних організацій, зокрема ООН, у врегулюванні міжетнічного конфлікту в колишній Югославії висвітлена у резолюціях Ради Безпеки ООН [1] та у доповіді комісії експертів ООН, яка досліджувала факти порушення Женевських конвенцій під час військових дій [2].

Означена проблематика є новою і мало досліджуваною для української історичної науки. Здебільшого проблема військових злочинів розкривається в контексті політичних наслідків "балканської кризи" чи аналізується як складова діяльності міжнародних організацій в колишній Югославії [7; 8]. У зарубіжній історіографії злочини проти мирного населення під час бойових дій в колишній Югославії є предметом дослідження політологів, істориків, суспільствознавців. У роботі албанського дослідника М. Петковіча [9] охарактеризована роль албанського чинника у скоєнні злочинів в автономному краї Косово 1999 р. та його вплив на політику сербського уряду щодо албанського населення краю. Інша робота – "За наказами. Військові злочини в Косово" [10] – є звітом про військову кампанію НАТО в Югославії у 1999 році. На основі статистичних даних та матеріалів роботи міжнародних та неурядових організацій наведені факти недотримання прав людини, міжетнічної боротьби, релігійної нетерпимості, внаслідок чого загинула велика кількість мирного населення. Тому дана стаття є спробою дослідити військові злочини в колишній Югославії як окрему проблему у миротворчій діяльності ООН та вивчити інші аспекти, пов'язані з порушенням прав людини в процесі розвитку міжетнічної боротьби у 1990-х рр.

Початком "балканської кризи" у 1990-х рр. стало загострення міжетнічних протиріч у 1989 р. в Косово, що призвело до активізації національних рухів і посилення сепаратистських настроїв у республіках югославської федерації. Внаслідок чого, у 1991 р. Боснія та Герцеговина, Македонія, Словенія і Хорватія заявили про вихід зі складу Югославії. Федеральний уряд, намагаючись зупинити процес розпаду держави, вирішив

ввести до даних республік підрозділи Югославської народної армії. Це призвело до військових зіткнень федеральних військ з воєнізованими угрупованнями в Боснії, Словенії та Хорватії. У Словенії військові дії тривали лише 10 днів, а в Боснії та Хорватії відбулось розгортання широкомасштабних військових дій. Головною причиною цього було прагнення урядів Боснії і Герцеговини, Сербії та Хорватії створити етнічно чисті держави. Так, тодішній президент Югославії Сіл. Мілошевич прагнув реалізувати концепцію "єдиної Сербії" (об'єднання всіх сербських земель в одній державі) [6]. Президент Хорватії Ф. Туджман та Боснії і Герцеговини А. Ізетбегович переслідували аналогічні цілі – створення єдиних унітарних держав [3]. Внаслідок цього, у зазначених вище країнах посилювались релігійні та етнічні протистояння між сербами, албанцями, хорватами та мусульманами [4]. Ескалація військового конфлікту лише посилювала взаємну міжетнічну нетерпимість, що стало однією з причин порушення Женевських конвенцій 1949 р. та скоєння тяжких злочинів проти людства.

У 1991 році в югославській федерації почались активні бойові дії, для яких характерними були кампанії з етнічної зачистки території та насильницької депортації мирного населення. Жертвами подібних акцій ставали мирні жителі, яких масово вбивали за приналежність до тієї чи іншої релігійної та етнічної групи [5]. Крім того, всіляко порушувались права та свободи людини, що призвело до появи біженців та переселених осіб.

Події в Югославії викликали занепокоєння міжнародної спільноти. Тому Рада Безпеки ООН вирішила не допустити переростання військових дій у широкомасштабний конфлікт. З цією метою та для захисту цивільного населення, РБ ООН запровадила проти Югославії жорсткий режим санкцій. Згідно резолюції 713 РБ ООН від 25.09.1991 р. до югославської федерації заборонялось постачати зброю та військове спорядження, проводити будь-які економічні та торговельні операції [1]. Наступні резолюції РБ ООН (724, 787, прийняті у травні та листопаді 1992 р., та резолюція 942 від 23 вересня 1994 року) були спрямовані на міжнародну ізоляцію Югославії, щоб не допустити виходу конфлікту за межі Балканського півострова. Проте, заборона ввозити зброю до зон бойових дій не зупинила ескалацію конфлікту. Санкції лише ускладнили внутрішнє становище в республіках, особливо в Сербії та Чорногорії. Це було пов'язано з тим, що саме в цих державах зосередилась найбільша кількість біженців та переселених осіб з Хорватії, Боснії та Герцеговини. Санкції не зупинили скоєння злочинів проти населення. Акти геноциду, створення концтаборів, "етнічні чистки" ставали дедалі частішими.

У зв'язку із цим керівництво НАТО у 1992 р. виступило з ініціативою надати допомогу ООН для проведення операцій з підтримання миру. Метою об'єднаних зусиль НАТО та ООН було примусити воюючі сторони розпочати процес переговорів та виробити ефективний механізм фізичного захисту цивільних осіб.

Першим внеском участі НАТО під егідою Ради Безпеки ООН було проведення з 1992 року низки операцій з моніторингу та контролю режиму

заборони польотів над Боснією та Герцеговиною. Також, Північноатлантичний альянс за підтримки ООН забезпечував виконання режиму ембарго у водних кордонах Югославії. Ці заходи були покликані не допустити ввезення до зони конфлікту зброї. Проте, це не зупинило скоєння насилля над мирним населенням та не вирішило проблему біженців. Керівництво Альянсу та Ради Безпеки ООН змушено було застосувати зброю, щоб припинити переслідування хорватською, боснійською та сербською арміями мирного населення. Однією з найбільш результативних операцій ООН та НАТО було нанесення повітряних ударів по позиціям боснійських сербів навколо м. Сараєво влітку-восени 1994 року. Війська сербів взяли місто в облогу в 1993 році і впродовж тривалого часу наносили артилерійні удари по цивільним об'єктам (лікарні, житлові будинки, школи, промислові комплекси) [9]. Лише після серії повітряних ударів з боку НАТО, облогу з Сараєво зняли. Навколо міста створили 20-кілометрову демілітаризовану зону. З неї вивели всю важку артилерію, що дозволило перетворити дану територію у безпечну зону, яку охороняли миротворчі контингенти ООН. Пізніше РБ ООН прийняла рішення про створення подібних зон навколо міст Горажде, Тузла, Сребреніця, Біхач. Сюди стікались біженці з районів постійних бойових дій [3]. Але створення цих зон під міжнародним протекторатом ООН не зупинило процес масових вбивств мирних жителів за їх межами. Так, влітку 1995 року боснійські серби вивезли з анклаву Сребреніця близько 8 тисяч мусульманських хлопчиків та чоловіків віком від 13 до 65 років. Їх було вбито та поховано в масових могилах навколо Сребреніци та в інших місцях по всій території Боснії та Герцеговини [5]. З 1992 року комісія експертів ООН проводить пошуки цих поховань та ідентифікацію залишків жертв у знайдених могилах [2, с. 271-272].

Проведення спільних з НАТО операцій дозволило ООН заручитись підтримкою цієї організації при здійсненні заходів з підтримки миру та безпеки в Хорватії та Боснії і Герцеговині. Після підписання Дейтонівських угод у грудні 1995 року ООН ввела до Боснії та Хорватії миротворчі контингенти для стабілізації повоєнної ситуації в колишній Югославії, для забезпечення миру та безпеки в цілому регіоні та для попередження етнічних і релігійних протистоянь. Пізніше Сили стабілізації були замінені на миротворчі контингенти НАТО, які не лише контролювали внутрішню ситуацію в Боснії та Герцеговині і Хорватії, а й проводили активний пошук військових злочинців, таких як Р. Караджич, Р. Младич, Р. Крстич, А. Готовіна. Крім того, НАТО отримало можливість закріпити свої позиції на Балканах та поширити свій вплив на країни колишньої Югославії.

Значна роль належить ООН у створенні комісії експертів для розслідування військових злочинів під час югославського конфлікту. Спеціалісти та експерти ООН проводили пошук зниклих без вісти, досліджували місця масових поховань та встановлювали місцезнаходження концентраційних таборів в Боснії і Герцеговині та в Хорватії [2, с. 263-274]. Також, проводилась робота по вивченню фактів загибелі людей від насилля,

тортур під час "етнічних чисток" чи геноциду [5]. Великий внесок дана комісія зробила у розкриття порушень Женевських конвенцій 1949 року. Експерти дійшли висновку, що під час військових дій масово порушувались права людини, норми та правила ведення війни, такі як: втягнення цивільного населення у військові дії, ігнорування прав та свобод людини на захист. Матеріали роботи комісії експертів ООН з 1992 року передавала до Ради Безпеки ООН та Міжнародному трибуналу з кримінальних злочинів у колишній Югославії. Головною метою діяльності трибуналу стало притягнення до відповідальності осіб, причетних до здійснення військових злочинів. За 16 років роботи судді трибуналу розглянули більше 100 судових справ щодо скоєння військових злочинів у колишній Югославії і винесли вироки таким злочинцям як Б. Плавшич, Р. Крстич, М. Мілутінович (нещодавно визнали невинним). У 2009 р. продовжуються процеси над Р. Караджичем та А. Готовіною.

Вирішенням проблеми югославських біженців займається Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Першим кроком на шляху подолання даної проблеми було створення під протекторатом ООН безпечних зон у Боснії і Герцеговині та спеціальної програми щодо біженців [8, с. 15]. Одним із головних завдань Управління Верховного комісара ООН у справах біженців було і залишається прискорення повернення біженців до рідних місць проживання. Але процес репатріації ускладнюється наступними факторами: відсутність законодавства, яке б захищало біженців; нестача житла; протидія місцевої влади процесу повернення біженців; високий рівень безробіття; обмеженість у пересуванні [8, с. 16]. Проте за активної підтримки миротворчих місій ООН та НАТО Управлінню Верховного комісара вдалось встановити транспортний зв'язок для біженців та налагодити видачу документів для переселенців. Процес повернення є тривалим та складним. Більша частина біженців боїться повторення "етнічних чисток", геноциду, насильства. Тим більше, що ситуація в країнах колишньої Югославії і зараз залишається складною.

Окремо у діяльності ООН необхідно виділити проблему Косово, яка впродовж багатьох років залишається центральним вогнищем небезпеки на Балканах через постійні протистояння між албанцями та сербами. Наприкінці 1990-х років Косово привернуло до себе увагу світової громадськості масштабними "етнічними чистками" як з боку сербів, так і албанців [9]. Ситуацію погіршували постійні потоки біженців з краю Косово. Рада Безпеки ООН намагалась через режим санкцій зупинити розростання чергової війни на Балканах. Але Сл. Мілошевич не бажав проводити мирні переговори з представниками албанського населення Косово. Це змусило НАТО з 24 березня по 10 червня 1999 року без відповідної санкції РБ ООН провести повітряну кампанію проти Югославії [10]. Після завершення бомбардувань, над Косово був встановлений протекторат міжнародних організацій під керівництвом ООН. Спокій та безпеку тут постійно підтримували миротворчі контингенти країн-членів ООН (в тому числі й український батальйон).

У 2008 році Косово проголосило незалежність, що значно ускладнило вирішення питання про мир та безпеку в країнах колишньої югославської федерації. Місія ООН продовжує залишатись в Косово, щоб не допустити проявів насильства та міжетнічної боротьби.

Таким чином, миротворча діяльність ООН у колишній Югославії має багато напрямків роботи. Серед них необхідно виділити наступні: запровадження режиму санкцій проти югославської федерації, співпраця з НАТО для проведення спільних операцій з підтримання миру, створення комісії експертів для розслідування фактів військових злочинів та порушення Женевських конвенцій, заснування Міжнародного трибуналу, організація роботи з біженцями, встановлення протекторату над Косово. Тому можна говорити про те, що роль ООН контексті вирішення проблеми військових злочинів під час югославського конфлікту є досить активною та необхідною.

Джерела та література

1. Из резолюции 713 СБ ООН (25.09.1991 г.) // Югославия в огне: Документы, факты, комментарии (1990–92 гг.). – Т.1. – М., 1992. – С.186.
2. Промежуточный доклад комиссии экспертов, созданной во исполнении резолюции 780 (1992) Совета Безопасности от 26.01.1993 г. // Международные организации и кризис на Балканах: Документы: В 3-х т. / Гуськова Е. Ю. – М.: Индрик, 2000. – Т.2. – С.263-274.
3. Annual Report of the International Tribunal for the prosecution of persons responsible for serious violations of International Humanitarian Law Committed in the territory of the Former Yugoslavia since 1991 // Інтернет: www.un.org/icty/annualreport. – 1999. – 23 березня.
4. The prosecutor of the Tribunal against Ante Gotovina. Case №: IT-01-45-I. Carla Del Ponte, Prosecutor. 21st of May 2001. At The Hague, The Netherlands // Інтернет: www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm. – 1999. – 23 березня.
5. The prosecutor of the Tribunal against Radovan Karadzic, Ratko Mladic. Richard J. Goldstone, Prosecutor. 14 November 1995. The Hague, The Netherlands // Інтернет: www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm. – 1999. – 23 березня.
6. The prosecutor of the Tribunal against Slobodan Milosevic (BiH). Case №: IT-02-54-T. Carla Del Ponte, Prosecutor. 22nd of November 2002. At The Hague, The Netherlands // Інтернет: www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm. – 1999. – 23 березня.
7. Балдинюк О.В. Гуманітарна діяльність ООН у контексті врегулювання збройних конфліктів (1990–2000 рр.): Автореф. дис. . . канд. політичних наук: 23.00.04 / Інститут міжнародних відносин. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2000.
8. Гуменюк А.Г. Роль ООН у врегулюванні конфліктів на терені колишньої Югославії (перша половина 1990-х рр.): Автореф. дис. . . канд. політичних наук: 23.00.04. – К., 2000. – 22с.
9. Petkovic Milan V. Albanian Terrorists. There is only one step from fanaticism to barbarism. – NIGP Kalekom, Beograd, 1998. // Інтернет: www.guskova.ru/misc/balkan/AT/eng. – 1998. – 11 квітня.
10. Under orders. War Crimes in Kosovo // Інтернет: www.hrw.org/reports98/publctns. – 2001. – 12 січня.

Summary

The article deals with problem of the UN peacekeeping activity in the context of liquidation and inadmissibility of crimes against humanity during the conflict in Yugoslavia (1990-th years). Particular attention is paid to elucidation the following aspects: resolving the refugee problem, the work of the committee of experts to study violations of the Geneva conventions of 1949, acts of genocide and "ethnic cleansing" in Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Croatia, the International Tribunal in The Hague for prosecution of persons involved in crimes.